

Розмисли Наодинці з собою Імператора Рима Марка Аврелія Антоніна

Переклад: Lukas

Перша книга

1. Від Вера, мого діда, я успадкував сердечність та незлобливість.

2. На пам'ять славного мого батька я взяв собі скромність та мужність.

3. Від матері — благочестя, щедрість, здатність утримуватись не тільки від поганих справ, але й від поганих намірів. А також — простоту способу життя, далеку будь-яких розкошів.

4. Від прадіда — те, що мені не довелося відвідувати публічних шкіл; я користувався послугами чудових вчителів вдома і зрозумів, що на таке варто витратити кошти.

5. Від вихователя — байдужість до боротьби між зеленими і синіми на перегонах колісниць, до поєдинків гладіаторів, байдуже — з фракійським

або гальским озброєнням. Невибагливість, витривалість у трудах, неметушливість і прагнення до самостійності під час вирішення справ, несприйнятливість до наклепу.

6. Від Діогнета — несхильність до дріб'язку, недовіру до нісенітниць чудотворців і чарівників щодо заклять, вигнання демонів та подібних речей. А також і те, що не розводив перепелів, не захоплювався дурницями, а поринув у філософію, слухаючи спочатку Бакхія, потім Тандасіда і Маркіана. Вже з дитячих років писав діалоги та уподобав просту постіль, звіряче хутро й інші ознаки елінського способу життя.

7. Від Рустіка — думку про необхідність виправляти і вдосконалювати свій характер, не збочувати до витонченої софістики і створення безглузвих теорій, не складати напутніх промов, не розігрувати привселюдно ані страсотерпця, ані благодійника, не захоплюватись риторикою, поетичним прикрашанням мовлення. Завдяки йому я пишу листи простою мовою, за прикладом листа, який він сам написав з Сінуеси до моєї матері. Я завжди готовий до поблажливості та примирення з тими, хто, охоплений гнівом, вчинив невірнo, образливо — щойно вони зроблять перший крок до відновлення наших колишніх відносин. Я намагаюсь опанувати все, що читаю, не задовольняючись побіжним поглядом, але й не

поспішаю погоджуватись з велемовними пустословами. Рустік перший познайомив мене зі «Спогадами про Епіктета», позичивши їх зі своєї бібліотеки.

8. Від Аполонія — вільнодумство та обачність, прагнення неухильно керуватися виключно розумом, залишаючись вірним собі навіть за нестерпного болю, втрати дитини і тяжкої хвороби. З його прикладу я наочно переконався, що в одній і тій же особі величезна наполегливість може співіснувати з поблажливістю. Коли доводиться насилу розтлумачувати щось, я не дратуюсь і не пускаюся берега, адже бачив людину, яка майстерність передавання найглибших знань вважала найменшою із своїх здібностей. Від нього я навчився, яким чином належить приймати від друзів так звані послуги, не відчуваючи себе вічно зобов'язаним, і водночас не виявляючи байдужості.

9. Від Секста — доброзичливість; зразок дому, що ним керує батько сімейства, уявлення про життя згідно з природою, і про справжню велич, турботливе ставлення до потреб друзів, здатність терпляче сприймати невігластво, поверховість, зарозумілість а також здатність порозумітися з усіма. Спілкування із Секстом було приємніше за будь-які лестощі, та й серед самих підлабузників він користувався найвищою шанною, всупереч власному бажанню. Від нього я навчився

методично знаходити і пов'язувати між собою визначальні правила життя, не виявляти ознак гніву або якоїсь іншої пристрасті, поєднувати незворушність з найніжнішою шанобливою прихильністю, користуватися доброю славою, дотримуючись доброчесності, накопичувати знання, не хизуючись ними.

10. Від Олександра-граматика я навчився утримуватись дорікати та образливо зауважувати тим, хто дозволяв вживати варваризми, перекручення і неблагозвучність мови, натомість пропонував їм належні вислови у формі відповіді, підтвердження або спільного розгляду самого змісту, а не мовного звороту або за допомогою іншого доречного способу нагадування.

11. Від Фронтоні — розуміння, що тиранія тягне за собою наклеп, спритність, лицемірство а також, що взагалі люди, що їх у нас сприймають за аристократів, відзначаються безсердечністю та є душевно черстві.

12. Від платоніка Олександра я навчився уникати частих, не викликаних обставинами, посилянь у листах і розмовах на свою зайнятість і не уникати від обов'язків щодо близьких під приводом «невідкладних» справ.

13. Від Катула — уважність до скарг друзів — навіть таких, що є безпідставними і безглуздими — прагнення залагодити всі конфлікти, щиросерда

повага до своїх вчителів, бажання віддати їм належну похвалу (як це робили, судячи зі спогадів, Доміцій та Афінодот) а також — справжня любов до дітей.

14. Від брата мого Севера — любов до близьких, любов до істини і справедливості. Отримані завдяки йому знання про Тразея, Гельвідія, Катона, Діона, Брута і уявлення про державу з рівними для всіх законами, влаштовану на засадах рівноправності і загальної рівності; про владу, яка ставить понад усе свободу громадян. Йому ж я зобов'язаний незмінною повагою до філософії; благодійністю, постійністю в щедрості, надіями на краще і вірою в дружні почуття. Він ніколи не приховував, коли засуджував чийсь проступки, а його друзям не доводилося здогадуватися про його бажання — вони були всім зрозумілі.

15. Від Максима — самовладання, непоступливість до чужих впливів, бадьорість у важких обставинах, в тому числі і хворобах; врівноважений характер, ввічливість і почуття власної гідності, старанність у своєчасному виконанні чергових справ. Що б не говорив Максим, всі вірили в його щирість, що б не робив — в його добрі наміри. У нього я навчився нічому не дивуватися, нічим не вражатися, ні в чому не поспішати і не зволікати, не губитися, не поринати

у смуток, не тринькати марні похвали, що вони викликають пізніше гнів і підозрілість, а бути поблажливим, виявляти благодіяння, цураючись брехні, маючи на увазі непоправність скоєного, а не запізнілі виправлення.

Він умів жартувати, дотримуючись благопристойності, не виявляючи презирливої зарозумілості, але ніхто не вважав себе вищим за нього.

16. Від батька — лагідність і непохитна твердість у рішеннях, які ретельно обдумані, відсутність інтересу до уявних почестей, любов до праці і старанність, увага до всіх, хто може зробити якусь загальнокорисну пропозицію, обов'язкова відплата кожному за його гідністю, розуміння: де потрібна суворість, а де — велика поблажливість. Завдяки батькові — припинення любовних справ з хлопчиками і відданість суспільним справам. Батько дозволяв своїм друзям не відвідувати його обіди і не супроводжувати обов'язково його під час подорожей; ті, хто відлучалися у своїй справі, коли поверталися, зберігали його колишнє гарне ставлення. Під час нарад він наполегливо наполягав на дослідженні всіх обставин справи і не поспішав покласти край обговоренню, задовольняючись першим ліпшим рішенням. Він зберігав сталість у відносинах з друзями, не змінюючи їх через пересичення, але і не піддаючись надмірному

захопленню ними. Самостійність у всьому, ясний розум, передбачення подій далеко вперед, передбачлива розпорядливість у всьому, аж до дрібниць, без тіні зарозумілості через свої здібності. Привітального галасу і всіляких лестоців при ньому стало менше. І невсипущий захист того, що необхідно державі, ощадливість у витратах і витримка — навіть коли це йому ставилося в провину. І не було у нього забобонного страху перед богами; а що стосується людей, то не було ні улесливості щодо народу, ні прагнення сподобатися, ні догідливості натовпу, а навпаки — тверезість і ґрунтовність; і ніколи — несмаку гонитви за новизною. Всім тим, що робить життя легким (а це доля давала йому в достатку) він користувався і скромно, і разом з тим охоче, так що він спокійно брав те, що є, і не потребував того, чого немає. І ніхто не сказав би про нього, що він софіст, вульгарний базіка або педант, а навпаки, — що він людина сформована, досконала, чужа лестоців а також здібний керівник і своїм, і чужим справам. До того ж він цінував щирих філософів, а інших не засуджував, хоча і не піддавався їм. Крім того, його відзначала товариськість і ввічливість, але не надмірна. Про своє тіло він дбав належним чином — не як який-небудь життєлюб на публіку, однак і не нехтував ним, щоб завдяки догляду за тілом якомога менше потребувати медичного

втручання, внутрішніх і зовнішніх ліків.

Особливо ж він без жодної заздрості поступався людям, в чому-небудь видатним — чи то виразна мова, дослідження законів, або моралі, чи ще що-небудь.

Він сприяв тому, щоб кожен був оцінений відповідно до своєї обдарованості.

Хоча він у всьому дотримувався батьківських звичаїв, однак нікому не було помітно, щоб він докладав зусиль аби дотримуватись їх. Крім того, в ньому не було непосидючості і метань, він проводив час у тих самих місцях і займався тим самим. І після нападів головного болю він бував відразу ж свіжий і сповнений сил для звичайної праці.

Небагато у нього було таємниць, навпаки, дуже мало, та й рідко коли; всі вони стосувалися виключно державних справ. Він був виважений і поміркований у влаштуванні видовищ, в будівництві і в роздачі дарунків. Він звертав увагу власне на виконання обов'язку, а не на славу, яку приносить виконання обов'язку.

Він не користувався лазнями у не визначений для того час, не захоплювався будівництвом розкішних будинків, був невибагливий щодо їжі, тканин, кольорів убрань, вибору красивих рабів. У Лоріумі він носив парадний одяг, виготовлений в прилеглому маєтку; в Ланувії, здебільшого, ходив

одягненим в хітон, в Тускулані носив плащ, вважаючи за потрібне вибачатися за це — такий він був у всьому. Не було в ньому нічого грубого, непристойного, неприборканого, нічого такого, що дозволило б говорити про «свавільну дурість», навпаки — він все розглядав до подробиць, ніби на дозвіллі, спокійно, по черзі, терпляче, відповідно до суті справи. Моєму батькові пасувало б те, що розповідають про Сократа: про його вміння і утримуватись, і насолоджуватись, натомість коли більшість не здатна до стриманості перед спокусою насолод. Бути стійким і в тому, і в іншому, бути сильним і тверезим у міркуваннях — це якість людини з досконалою і непереможною душею. Саме таким він виявив себе під час хвороби Максима.

Від богів — те, що у мене гарні діди, гарні батьки, гарна сестра, гарні вчителі, гарні домочадці, родичі, друзі — майже всі довкола. І те, що я жодним чином нікого з них не образив хоча (маю таку схильність) і був би здатен часом це зробити.

Благодіяння богів, що не було такого збігу обставин, який зганьбив би мене.

І те, що я недовго виховувався у коханки мого діда. І те, що я врятував свою юність, що не змужнів передчасно, натомість дещо відтермінував це.

Я навчився підкорятися начальнику і батькові,

котрий навмисне викорінював з мене будь-яку пиху і переконував мене, що навіть при дворі не потрібно ані тілохоронців, ні розішних шатів, ні смолоскипів, ні статуй і тому подібних пишнот, натомість є можливість обмежити себе, наблизитись якомога більше до побуту приватних осіб, і що через це не станеш повільнішим і ніяковішим в час, коли необхідно виявити силу у справах правління.

Я маю такого брата, що він за своїми моральними якостями міг спонукати мене до розвитку і водночас радував мене і шаную і любов'ю.

Діти мої вдалися розумними і позбавленими тілесних недоліків.

Добре і те, що я не виявив особливих успіхів ні у риторичі, ні у поетиці, ні в інших вправах, що їм я б, напевне, віддався, якби відчував, що швидко у них просуюваюся.

Я не забарився забезпечити моїм вихователям той почесний стан, що його вони, як мені здавалось, бажали, і не гаяв часу для здійснення їх надій на майбутнє під приводом, що вони ще молоді.

І те, що я познайомився з Аполонієм, Рустіком і Максимом. Часто і виразно виникало у мене уявлення про те, яким є життя, узгоджене з природою, отже, оскільки це залежить від богів і дарів, які від них походять, впливів і навіювань, ніщо вже не заважає мені жити згідно з природою, а